

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ

Sabri Sürgevil

Türkiye'de İmparatorluk'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci ne kadar uzun sürdüyse, döneme ilişkin tartışmalar da o kadar uzun süreceğe benzemektedir. Türkiye'de Cumhuriyet'in bir siyasal sistem olarak, siyasal rejimin tüm kurum ve kurallarıyla işletilmesi sorunları henüz aşılmamışken, Cumhuriyet'in öngördüğü tüm oluşumlar toplumsal hayatta yerini alamamışken, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri eksik olmayan tartışmaların giderek, yeni boyutlar kazanarak, genişleme eğilimi göstermesi, söz konusu tarihsel süreci, oluşumda etkin olan etkenleri, olayı ve sonrası gelişmeleri, sosyal ve siyasal bilimler açısından tanımlamak ve anlamlandırmak gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu gereği duymamızın nedenlerinin başında ise söz konusu dönemin toplumsal, ekonomik, siyasal olgularını, süreç içindeki rollerini, öğrenme olanağını bile bulamamış insanlarımızın, kendilerini moda düşünsel akımlara kaptırmış kimi bilim adamlarımız içinde olmak üzere, olmasını arzu ettikleri sonucun büyümesine kapılıp, tek yanlı ve göreceli yorumlarla zihinleri karıştırmakta oluşlarıdır¹.

Türkiye'de İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş olayı birçok çalışmaya konu olmuştur. Tanzimat'tan Cumhuriyete, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e, İmparatorluktan Ulusal Devlete vb. adlar altında yapılan çalışmalar bunlar arasındadır. Böyle bir geçiş süreci neye göre nasıl sınırlandırılabilir? Bu sorunun yanıtlanabilmesi için imparatorluk ve cumhuriyet kavramları ve bunların ardındaki siyasal anlam üzerinde anlaşmak gerekmektedir. Osmanlı, mutlakiyetçi, monarşisi, sultanlığını, tarihsel bir devlet olgusu ve siyasal sistemini çokuluslu imparatorluk olarak doğru algılamak gerekir. Kimilerinin yaptığı gibi bu sistem içinde demokrasi aramaya koyulmak, demokrasiyle ilgisi olmayan kanıtlarla, kavram kargaşası yaratmakla bir doğru sonuca ulaşılamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nu bir tarihsel olgu olarak ele aldığımızda, yerme veya övme gibi yanlış, bilim dışı, tutumlardan sıyrılarak olguya baktığımızda, çağının koşullarına uygun bir siyasal sistem, kurum ve kuralları olan, merkeziyetçi mutlakiyetçi bir rejimle karşı karşıya olduğumuzu kabullenmekten başka yapılacak bir iş yoktur. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal sisteminin egemenlik anlayışı içinde özgür ve eşit bireylerin siyasal bilinçli eylemlerinden doğal olarak söz edilemez. Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüzün çağdaş devletlerinin belirgin özellikleriyle donanmış olmadığı, eşitlikçi, sosyal, laik hukuk devleti olarak tanınamayacağı açıktır. Cumhuriyetin bir siyasal sistem, parlamenter demokrasinin rejim olarak Türkiye'de toplum ve devlet

hayatında görülmesi olayı bu nedenlerle büyük bir değişimi anlatmaktadır. Bu değişimi kısa süreyle sınırlandırmak onu hiç anlamamak demektir. Tarihin mantığı, böylesine önemli büyük bir değişimin kökenlerinin, oluşum sürecinden çok önceki yıllarda aranmasını gerekli görmektedir. Sözgelimi; bu süreç, Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlatılamaz. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmış olmasına endekslenemez. II. Meşrutiyet'ten soyutlanamaz. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oluşan toplumsal ve siyasal muhalefetin etkisi bilinmeksizin açıklanamaz. Cumhuriyet, Osmanlı düzenini yaşamış olanlar için ne kadar yeni bir düzen olduysa 19. yüzyılda Osmanlı düzeni içinde sistemin temel felsefesine dokunulmaksızın fakat o temel felsefeyi sarsacak gelişmeleri hazırlayan düzenlemelerin yapılması, yani anlayışların benimsenmesi de o kadar yeni bir düzen olarak algılanmıştır. Cumhuriyet'i yadırgayanlar olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki o düzenlemeleri de yadırgayanlar olmuştur. Yeni düzen arayışlarının karşısında olanlar direnişlerini ideolojik boyutlarda da sürdürmüşler, yenilikçilerin sisteme ve onu ayakta tutan tüm öğelere saldırılarına inatla karşı koymuşlardı. Sözgelimi; bazılarınca İslam, ilerlemeye engel olarak gösterilince, "İslam imiş bu devlete pabend-i terakki, evvel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı"² diye cevap vermişlerdi. Bu durumda Türkiye'de İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş, yüzyılı aşan bir süreç sorunu belirginleşen olaylar zinciridir. Yüzyılı aşan bir süreç sonrası ortaya çıkan ve yıllarca kurumsallaşma süreci yaşayan Cumhuriyet'in kendi realitesiyle, olması arzu edilen şekli aynı değildir. Bu nedenle mevcut haliyle Cumhuriyetin ve rejime göre kurumsallaşmış model haline gelmiş öğelerinin tartışılması olağandır.

Cumhuriyet, parlamenter rejim, siyasal egemenlik anlayışı bakımından, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik anlayışından farklıdır. Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllarca monolitik egemenlik anlayışını sürdürmüş, Cumhuriyet'in öngördüğü çoğulcu egemenlik anlayışına doğal olarak kapalı kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yenileşme, tanzimat, batılılaşma, meşrutiyet gibi dönem ve politikaların izlendiği yıllarda geleneksel egemenlik anlayışı törpülenmiş ise de bu kesinlikle Cumhuriyet döneminde ulaşılan boyutta bir değişim şeklinde olmamıştır. Buradan şu sonuçlara ulaşmak doğrudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel egemenlik anlayışı 19. yüzyılda güç kaybetmiştir. Cumhuriyet'i kuracak bilinçli kuşaklar veya öncüleri yine bu yüzyılda yetişmiştir. Bu olgular Osmanlı siyasal iktidarlarının tüm engellemelerine karşın oluşmuştur. Osmanlı monarşisinin kendi sonunu hazırlayacak böylesi bir oluşuma bilinçli bir destek vermesi söz konusu değildir. Döneme ilişkin bazı bilim adamlarının görüşleri arasında "Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Cumhuriyeti kuracak kuşakları

Osmanlı Düzeninin yetiştirdiği bu nedenle Cumhuriyetin Osmanlı'ya çok şey borçlu olduğu" şeklindeki görüşler bir gerçekliğin yanlış anlamlandırılmasıdır. Belirtilen dönemlerde siyasal iktidarların varoluş nedenlerine uygun olarak yaptıklarının, icraatının amacı mevcut siyasal yapının sürdürülmesi yolunda gerekli düzenlemeleri, oluşumları başarıya ulaştırmaktır. Nizam-ı Cedid ve Tanzimat dönemlerinde askeri, mali, adli, idari vb. alanlarda yapılan düzenlemelerle merkezi yönetim, başka bir anlatımla İstanbul merkezli siyasal iktidar güçlendirilmeye çalışılmıştı. Dünyada liberalizmin yaygınlaşmaya veya bu akıma uygun olarak pek çok ülkede liberal eğilimler ağır basmaya başladığı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda birey hak ve özgürlüklerine ilişkin düzenlemelere bakarak yanlış izlenime kapılmamak gerekir. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu hürriyet, adalet, müsavat söylemine uygun düzenlemeleri bir taraftan çağının düşünce akımlarının gereği olarak yaparken bir taraftan da uluslaşma sürecindeki toplumsal kesitleri, farklılıklarının bilincine ermeye, ayrılma eğilimlerini açığa vurmaya başlayan tüm unsurları, Osmanlılık düşüncesi etrafında, bir arada tutmaya çalışıyordu. Bu nedenle bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma amacına yönelik eylemler toplumsal ve siyasal muhalefet biçiminde sürerken bir taraftan da dış müdahalelerin boyutu genişlemiş, bütün bu oluşumların önünü alabilmek için çok yönlü mücadele vermek zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Balkanlarda ulusal devletlerin oluşmaya başlamasıyla birlikte kaçınılmaz olarak bir taraftan İstanbul merkezli siyasal iktidarlar, Osmanlı İmparatorluk yönetimi, uluslarüstü bir politikayı sürdürmeye çalışırken bir taraftan da Türkler de içinde olmak üzere hemen hemen tüm etnik unsurlar arasında ulusal bilincin yaratılmasına çalışan kesimler toplumsal, kültürel ve siyasal hayatta görevlerini yerine getirmeye başlamışlardı. Genç Osmanlılar, Genç Türkler de içinde olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun liberalleşmesi, uluslaşma sürecini yaşaması, Osmanlı Saltanatının egemenliğinin sınırlandırılması, teba olmaktan, kulluk etmekten kurtulup vatandaş olma aşamasına geçme talepleri dile getirilmeye ve yandaş bulmaya başlamıştı. Müslüman, gayr-ı müslim tüm unsurlar arasından çıkan bu taleplerle Osmanlı İmparatorluğu'nun gündemini belirlemeye çalışan insanlar, seçkin ve öncü olmanın tüm zorluklarını yaşamaktan kurtulamamışlardı. 1876 Birinci Meşrutiyeti, bu kesimlerin hangi yol ve yöntemlere dahi başvurarak neleri gerçekleştirmek istediklerinin bir göstergesi olmuştu. Meşruti yönetimi ve Kanun-u Esasi'yi yeterli gören söz konusu kesimlerin ne kadar uzlaşmacı oldukları, Kanun-u Esasi'nin sıradan bir analizin yapılması sonucu kolayca görülür. 1876'da o günlerin koşullarında Osmanlı Padişahı'nın yetkilerini daha fazla sınırlandırmak olanağı vardı da söz konusu Meşrutiyetçi kadrolar bunu değerlendiremediler mi? Bu konu

tartışılabilir. Sonuç ise değişmez. Meşrutiyetçi kadroların görüş ufukları o kadarına yetmiştir ya da o kadarıyla yetinmeyi ve Padişah'a kabul ettirmeyi başarı olarak görmüşlerdir veya daha fazlasını talep etmeleri durumunda kökten tüm taleplerinin reddedilmesi durumuyla karşılaşacaklarını, bu sonucun da kendileri ve temsil ettikleri kesimlerin yararına olmayacağı kanaatine varmışlardı. Bu görüşlerin hepsinin geçerli olduğu veya bazılarının daha güçlü olduğu söylenebilir. Her ne olursa olsun Birinci Meşrutiyet olarak bilinen parlementer deneyim Cumhuriyet'e giden yolda önemli bir kilometre taşı dikenler, tarihteki yerine oturtanlar, bunun bedelini pahalı ödemişlerdi. Meşrutî sistem, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel egemenlik anlayışının baskın çıkmasıyla, kısa ömürlü olmak durumunda kalmıştı. Fakat Meşrutî sistem düşüncesi ortadan kalkmamıştı. Meşrutiyetçi, Kanun-u Esasîci toplumun tüm kesimlerinden insanlara karşı, siyasal iktidarlar her yolu kullanarak amansız bir mücadeleye girişirken, söz konusu insanların kimileri hapse, sürgüne gönderilirken kimileri de daha rahat muhalefet yapabilecekleri yerlere kendilerini atma yoluna gitmişlerdi.³

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiliş biçim ve içeriğine açık ve gizli karşı çıkışların boyutu genişlerken, dışarıdan büyük devletlerin, içeriden ayrılıkçı eğilimler taşıyanların girişimleriyle sorunlar giderek ağırlaşıyor, içinden çıkılmaz hale geliyordu. İttihad ve Terakki böyle bir ortamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim kurumları, sivil ve askeri bürokrasisi ve hatta değişik halk kesimleri arasında örgütleniyordu. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki bu örgütün ülke içinden ve dışından yürüttüğü toplumsal ve siyasal muhalefetin boyutları iyi bilinmeden Cumhuriyet'e geçiş olayının doğru kavranması olanaksızdır. Günümüzdeki sözkonusu olaya ilişkin yanlış değerlendirmeler bir amaçlı değil ise belirttiğimiz bilgi noksanlığından kaynaklanmaktadır. Dönemin Batı dünyasının düşünce hayatından geniş çapta etkilenen ve öğrendiklerini kendi ülkelerine transfer etmeye çalışan bu toplumsal ve siyasal muhalefet grubu içinde yer alanlar kimlerdi? Dünya görüşleri itibarıyla bir bütün oluşturmaları söz konusu muydu? Aradan geçen uzun zaman dilimine karşın hala güncelliğini koruyan, siyasal içerikli tartışmalara konu olan bu soruların yanıtı birçok bilimsel çalışmada verilmeye çalışıldığı gibi, yayınlanan hatıratlarla da bu soruları yanıtlamak isteyenlere ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Uzun bir dönem muhalefet daha sonra da iktidar olan İttihad ve Terakki'nin yakın dönem Türkiye siyasetinde oynadığı rolle orantılı olarak bu çalışmaların noktalanmamış olmasını normal karşılamak gerekir. İttihad ve Terakki'nin muhalefet ve iktidar yılları Türkiye'de siyasal sistem arayışlarının çok kanaldan ve çok yönlü olarak sürdürüldüğü bir dönemdi. İttihad ve Terakki içinde farklı görüşlerde olanlar bulunduğu gibi, İttihad ve Terakki dışında kalan

kesimlerde farklı siyasal arayışlar içinde olanlar bulunuyordu. Osmanlı saltanatının sürdürülmesini isteyenler, geleneksel bağlarla Osmanlı siyasal sistemiyle bütünleşmiş olanlar, padişahlık ve hilafetin birer siyasal kurum olarak yaşatılmasında çıkarları olanlar yok olmamışlardı. Devlet üzerinde, rejim anlayışından siyasal iktidarı ele geçirmeye varana değin her alana mücadele bu kesimler arasında doğal olarak ortaya çıkmıştı. 20. yüzyıla girildiğinde Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan yerler üzerinde siyasal iktidar mücadeleleri, nüfuz alanları kazanma gayretleri büyük boyutlara ulaşmıştı. Farklı siyasal yelpazede insanların birlikte yürüttükleri muhalefet hareketi içinde herkes farklı amaçları gerçekleştirmeye koyulmuştu. 20. yüzyılın başlarında yapılan İttihad ve Terakki'nin kongresinde cemiyet içindeki düşünsel ve eylem planında farklılıklar açıkça ortaya çıkmıştı.

İkinci kez Meşrutî yönetime geçilmesi böyle bir ortamda neyi değiştirebilirdi? Zorunlu olarak yeniden uygulamaya konulan, Padişah II. Abdülhamid'i Meşrutîyeti ilan etmeye zorlayan nedenler çok farklı açılardan ileri sürülebilir ve herbirinin bu kararda elbette etkisi olmuştur. Meşrutî sistemin kendi başına bir çare olamayacağı kısa sürede anlaşılacaktı. Bu gerçeğin kavranması zor olmamıştı. Hızla gelişen olaylar zinciri karşısında Meşrutî rejimin, hükümetin yetersiz kalması bir realite ise, bu durumun ortaya çıkmasında sorumlu arama yoluna gidilmesi bu gerçeği değiştirir mi? Meşrutî sistemin öngördüğü siyasal insan altyapısı yok idiyse, (doğru bir analiz yapılırsa olmadığı kolayca görülür), siyasal iktidarın el değiştirmesiyle sorunların ortadan kalkması da sözkonusu olamayacağına göre birileri sorumlu duruma mutlaka düşecekti. Kimileri Padişahı, kimileri İttihadçıları, kimileri ayrılıkçı Bulgarları, Rumları, Ermenileri, Arapları, kimileri de dönemin hükümetlerini sorumlu göstermeye veya bu kesimlerden bazıları kendilerini aklamaya çalışırken karşılarındakilere sorumlulukları yüklemeye çalışırlar. Bu gayretlere gerek olmadığı gibi, bu tür görüşlere prim vermenin de siyasal sorumluluk gerektiren durumlar ile tarihsel süreç ve koşullarda sonucu belirleyici rol oynayan etkenler ayrımı yapılabilirse de yararı yoktur. Bireysel ve siyasal sorumluluklara ilişkin olarak da değerlendirmeler objektiflikten uzak ve değişkendir. Siyasal iktidarların bir dönem içinde bir sorun karşısındaki tasarrufları taraftar bulabileceği gibi karşı çıkanları da olur. Oysa söz konusu karşı çıkanların iktidar olmaları durumunda farklı bir tercih ve tasarruflarda bulunması olanağı yoktur. İkinci Meşrutîyet yıllarında karşılaşılan sorunlar, bu sorunlar karşısında izlenebilecek yollar, siyasal tercihlerde bulunacak olanların gözönünde bulundurmaları zorunda oldukları devlet olanakları başta olmak üzere, olaylarda etken olabilme olasılığı bulunan dinamikler, uluslararası konjoktür o dönemde de bilinmekteydi,

günümüzde de bilinmektedir.Sorunlar karşısında siyasal iktidarların izledikleri politikaları,bireysel tercihlere indirgemek, devlet politikalarını bir veya birkaç kişinin çizdiği yol olarak sunmak, bilgisizlikten kaynaklanmıyorsa, kasıtlı demektir.Tarihin, sosyal ve siyasal bilimlerin ise buna tahammülü yoktur. İster merkezîyetçi ve mutlakîyetçi olsun ister meşrutîyetçi ve merkezîyetçi olsun Osmanlı İmparatorluğu devlet kurum ve kurallarından yoksun değildi. Devlet oluşunun doğal sonucu olarak her dönemde işleyen mekanizmaları vardı.Bu gerçek İkinci Meşrutîyet döneminde ortadan kalkmamıştı. II. Abdülhamid'in, V.Mehmed Reşad'ın,VI. Mehmed Vahideddin'in kişisel tutum ve davranışları, memleket ve millet işlerine yönelik düşünceleri, İttihadçı liderlerin, Sadrazamların, Nazırların, Mebusların, Valilerin vs. kimilerinin Almancı, İngilizci, Fransızcı veya Osmanlıcı, İslamcı, Türkçü, Turancı olup olmamalarına göre mi olayların akışı yön değiştirmişti? Tek başlarına adı geçenlerin belirleyici rol oynamaları söz konusu olmuşmuydu? Yoksa herkesin payına düşen bir sorumluluk var mıydı? Siyaset biliminin siyasal gelişmeleri irdeleme yöntemleri ve ilkeleri ile devlet geleneği ve göreneğinin gereği, sorumlulukları veya etkenleri yerli yerinde göstermektedir.Bazı sorumlulukları ve etkenleri görmezlikten gelme bireysel bir tavır olabilir.Fakat gerçekte var olan sorumluluk ve etkeni ortadan kaldırmaz.Bu durum başarı elde edilen olaylarda,gelişmelerde oynanan roller için de geçerlidir.Siyasal hayatta önemli olan ortak sorumluluklar, birbirlerine bağlı olarak genişleyen yetki dağılımı ve bilincidir.

1908 Temmuz'unda ikinci kez meşrutî sisteme geçilmesiyle İmparatorluk genelinde siyasal hava değişmişti. Başka bir deyişle, siyasal yapı korunduğu halde görüntü değişmişti. Yıllarca meşrutî sisteme karşı koyan Padişah başta olmak üzere devlet ileri gelenleri görevleri başında kalmışlardı. Yıllarca toplumsal ve siyasal muhalefeti yürütenler, siyasal iktidarı ele geçirme konusunda hazırlıksız yakalanmışlardı. Siyasal iktidar deneyimi olan geleneksel yapıdan yana olan kadrolar, kurtlar sofrasında çömezleri bekliyorlardı. Siyasal iktidar mücadeleleri konusunda aceleci, ateşli kesimlerin ise beklentileri vardı. Bir taraftan meşrutî sistem bayram sevinçlerine benzer biçimde coşkuyla karşılanırken bir taraftan da olan bitenlerden sorumlu olanlar siyasal iktidara yönelmek ve kendilerini yıllarca muhalefette desteklemiş olan kitlelerin beklentilerine yanıt verecek düzenlemeleri yapmak yoluna girmek zorunda kalmışlardı. Böylesi bir dönem hangi ülkede hangi toplumda yaşanırsa yaşansın, iç ve dış siyasal ilişkiler açısından kritik bir dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu için de kritik olmuştur.Oldu bittilerle karşılaşmıştır. Bu aylarda henüz eski siyasal, idari vb.kadroların hepsi görevleri başındaydı. İttihadçı kadrolar işbaşında olsaydı durum değişirmiydi? sorusunun sorulması anlamsızdır.

Nedenlerine gelince; birinci olarak işbaşında olmadıkları tarihsel bir gerçektir, değişmez. İkinci olarak Bulgaristan, Yunanistan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gerçekleştirdiği oldu-bittiler, Bulgaristan'ın egemenliğiyle ilgili, Yunanistan'ın Girit'i ilhakı ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı olayları, anlık birer oluş, spontane olaylar değil, birer sonuçtur. Üçüncü olarak devlet hayatında, siyasette, bireysel, partisel, yönetsel tercihler farklılığının etkin olabileceği alanlar, siyasal tasarruf sınırları sanıldığı kadar geniş değildir. Başka bir anlatımla kimler siyasal iktidarı ellerinde tutarlarsa tutsunlar değişmeyecek devlet çıkarları ve dolayısıyla devlet politikaları varolmuştur, varolmaya da devam edecektir. İktidar ve muhalefette oluşlarına göre siyasal mülahazalarla, siyasetçilerin iç ve dış olayları siyasal rekabetlerine malzeme yapmalarından kaynaklanan söylemlerine ve bunları önemliymiş gibi göstermeyi, sosyal bilimlerin temel anlayışlarına aykırı düşse de, hüner sayanların anlatımlarına aldanmamak gerekir. Olay ve olgu ne kadar gerçek ise, olmayan olasılığın olabilme olasılığı da o kadar gerçek değildir. Bir zaman diliminde yaşanan gerçeği aynı koşullarda yeniden yaşama olanağı olmadığına göre, bu türden savların kanıtlanması olanağı da yoktur, dolayısıyla tartışılması doğru değildir. 1908-1918 yılları arasında meydana gelen diğer olaylar hakkında da benzer yaklaşımlar görülmektedir. 31 Mart Olayı, Trablusgarb'ın İtalya tarafından işgali, Balkan Savaşları ve faciası, Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi, bu savaşta açılan cephele ve gerilerinde meydana gelen olaylarda yetkililerin görev ve sorumluluklarının bilincinde olup olmamaları sorunu, bireysel olmadığı gibi salt görevlendirme sorunu olmayıp aynı zamanda bir tercih sorunudur. Siyasal tercihlerin doğru veya yanlışlığının, uygulamaya ve sonuçlarına bakılarak anlaşılması mümkündür. İttihadçıların siyasal iktidarı tamamen ele geçirmelerine engel oluşturan geleneksel bağlarla saraya bağlı yeni sistemi benimsemeye hiç de niyetli olmayan devlet ileri gelenlerini yerlerinde tutmaları ne derecede doğru olurdu? Yukarıda belirtilen uygulamalar ne kadar başarılı olmuştur? Kabul etmek gerekir ki bu döneme ulaşıldığında siyasal iktidar kavgalarının içerik ve boyutu eskisine oranla bir hayli genişlemişti.

Trablusgarb ve Balkan Savaşları yılları, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi yolunda önemli olayların görüldüğü dönem olmuştu. Osmanlı hükümetleri içinde yer alanlar, yönetsel ve siyasal sorumluluklar taşıyanlar, kimin sadarete olduğu önemli olmaksızın, bir taraftan görevlerini yerine getirmeye çalışmışlar, bir taraftan da siyasal rakipleriyle mücadelelerini sürdürmüşlerdi. Olayların içinde yaşayanların, kendi açılarından gelişmeleri değerlendirmeleri, kendi sorumluluklarını gözlerden kaçırmaya çalışırken, sorumlulukları

başkalarına yükleme gayreti içinde oldukları dikkati çekmektedir.Balkanlarda büyük toprak kayıplarına yol açan gelişmelerde, her düzeyde sorumlulukların paylaştırılmasından çok, İstanbul'da hükümete tüm sorumluluğu yüklemeye çalışmak, işin kolayına kaçmaktır, bu tutum tarihin mantığıyla da bağdaşmamaktadır.Balkanlar'da savaşları bitiren anlaşmaların imzalanması konusuna gelince; uluslararası ilişkilerde sorunlar, görüşmeler yoluyla çözülemeyince kuvvet kullanarak çözümlenmeye çalışılır,çatışma sonucunda oluşan yeni durumlara, bölgesel ve uluslararası kuvvet dengelerine yeni düzenlemeler yapılır veya eski statükolar korunur.Sözgelimi; Türkiye ile Yunanistan arasında Yunanistan'ın Balkan Savaşları sırasında işgal ettiği Doğu Ege Adaları üzerinde egemenlik hakkı savaş sonrasında sorun oluşturmuş, taraflar bu konuda anlaşamamışlar,sorunun çözümü işini kendileri dışında kalan devletlere "Büyük Devletlere" bırakmışlar,dönemin büyük devletleri, bu konuda sözde hakemlik yapmışlar, Sisam, Sakız,Midilli başta olmak üzere Doğu Ege ve Boğazönü adalarını Yunanistan'a bırakan Şubat 1914 Londra kararlarını vermişlerdi.Böylece bir sorun çözümlenmeye çalışılırken, yeni sorunların çıkması için tohumlar ekilmişti.Ortaya çıkan yeni durumların kabullenilip kabullenilmemesi işi siyasal iktidarlarda bulunanların değerlendirilmelerine ve durumu değiştirmeye güçlerinin olup olmadığı konusunda karar verebilmelerine bağlıdır.Yıllardır polemik konusu edilegeldiği için sorgulanması gereken bir nokta vardır.1914 yılı başlarında Türkiye'nin elinde bulunan donanmasıyla bu adaları geri alabilme gücü varmıydı? Yanıt olumlu değilse siyasal kararlılığın gösterilip gösterilmemiş olmasına ilişkin tüm görüşler dayanaksızdır, anlamsızdır. Elde olmayan, bir muhayyel, güçle arzu edileni gerçekleştirme becerisini hiçbir siyasal iktidar gösterememiştir.Böylesi girişimlerin sonucu ise hep toplumsal ve siyasal felaket olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye'nin de girmesi ve bu savaşta oynadığı rol konusu da aynı şekilde, iyi bilinmeden ama herkesin çok rahatlıkla fikir yürüttüğü konulardandır.Aradan geçen bunca zamana karşın kıskançlıklar,düşmanlıklar,bireysel veya partisel kin ve nefretler, ittifadçılık - itilafçılık , meşrutiyetçilik - mutlakiyetçilik, Cumhuriyet ve karşıtları arasındaki tartışmalardan soyutlanamayan,bireysel ve toplumsal belleği karıştırmaktan başka bir işe yaramayan anlatımlar sürüp gitmektedir.Toplumların,devletlerin,kurumların vs. tarihleri olur, bireyleri, olayları, olguları, özellikleri, farklılıkları vb.lerini bütünler içinde arayıp bulmak mümkündür. Var olan veya varlığından söz edilen olguları görmezlikten gelerek bir yere varmaya çalışmak doğru değildir.Bu bağlamda düşünüldüğünde, Türkiye'nin ittifak bloğuna girmesi, itilaf bloğunu oluşturan devletlerle anlaşma yolları aradığı

gerçeğini ortadan kaldırmaz.⁴ Türkiye ile Almanya arasında gizli ittifak anlaşmasının imzalanmış olması⁵ Türkiye'nin kapitülasyonların kaldırıldığını ilan etmesine başta Almanya olmak üzere diğer devletlerin tepki göstermiş olduğu⁶ gerçeğini değiştirmez. Savaşa girilmesi olayı bir veya birkaç kişinin kararıyla gerçekleşmiş de değildir. Böylesine önemli bir kararı birkaç savaş yanlısının verdiği ve uygulanmasını sağladığı tezi⁷ ciddiye alınamaz. Savaşa hazırlıksız girildiği, savaşı sürdürebilmek için gerekli potansiyelin olmadığı savı tartışılabilir bir konudur. Hiçbir siyasal iktidar yitireceği bir savaşı başlatma kararı almaz. Savaşa girilirken, savaş sonunda kazançlı çıkılacağına, yitirilmiş olan toprakların geri alınacağına ilişkin görüşler vardır. Kamuoyu desteği olmaksızın savaş gibi önemli bir kararı uygulamaya kalkışmaz. Savaş öncesi Osmanlı hükümeti kamuoyu desteğini sağlamıştır. Ajanslar ve basın sayesinde politikaları kamuoyunca onaylanır durumdadır. Mücadeleye başarılı olunabilecek koşullarda girilir. Almanya'dan sağlanan parasal destek yansırı silah, cephane vb. destek de eskisine oranla Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu iyileştirirdi. Gerçekten de bu savaş sırasında böyle olmuştur. Savaş sırasında pekçok sorunla karşılaşmış, çok cephede insan gücünün üstünde mücadelelere girişilmiş, yerine göre başarılarla, savaşa girme kararını haklı çıkaracak sonuçlar elde edilmiş,⁸ yerine göre ağır yenilgilere uğranılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanarak çıktığında, bir yol ayrımına gelinmişti. Yıllarca süren savaştan bıkkın, bir an önce barış antlaşmasının imzalanmasını isteyenler doğal olarak bulunduğu gibi, herşeyin bitmediğini, gerekirse başkalarının boyunduruğu altına girmemek için savaşı sürdürme güç ve iradesini kendilerinde bulanlar da vardı.⁹ Mütareke döneminde İtilaf Devletlerinin politikaları, Türklere yenildiklerini, kayıtsız şartsız kabul ettirmek esasına dayanıyordu.¹⁰ İstanbul merkezli siyasal otoriteyi temsil edenlerin bazıları bu baskıya boyun eğmeyi yeğlerken, bazıları doğal olarak karşı çıkmışlardı.¹¹ İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş olayında bu farklı siyasal tercihlerde bulunanlar önemli roller oynamışlardır. Böylesine önemli bir yol ayrımında memleket ve millet hayatında daima etkin olan toplumsal, ekonomik, siyasal vb. güç odakları, iktidar sahiplerinin ne tür oluşumlar peşinde koştukları iyi bilinmelidir. Tersine bir durumda gelişen olayları sağlıklı olarak değerlendirmekten yoksun kalınmış olunur. Mütareke dönemi olarak adlandırılan 30 Ekim 1918 sonrası ile Kurtuluş Savaşı'nın eylemli olarak başladığı 1919 yılı ortalarına değin geçen zaman dilimi içinde

Türkiye'de yaşamakta olanlar arayışlarını sürdürürken, ¹² Türkiye'nin üzerinde de dışarılarda pazarlıklar yapıyordu. Dönemin sonuna yaklaşıldığında bu pazarlıkların sonucu Türklere bir dayatma şeklinde kabul ettirilmeye çalışılma aşamasına geliniyordu. ¹³ Bu görevi, Venizelos'un başbakanlığındaki Yunanistan gönüllü olarak üstleniyordu veya görev Yunanistan'ın sırtına yükleniyordu. ¹⁴

Türkiye'ye karşı bu dönemden itibaren izlenen politikaların gözden geçirilmesi sonucunda bazı devletlerin politikaları başarılı, bazılarının ise başarısız olduğu görülür. Başarıların gururu, başarısızlıkların sorumlulukları paylaştırıldığında herkese, her devlete, bir pay düşmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından döneme ve olaylara bakarak sağlıklı değerlendirmeler yapılabildiği görülmektedir. Aynı işlemin Türkiye'nin geleceğine ilişkin olarak önemli kararların verilmesi ve uygulanması gereken bir dönemde ülke içinde devlet ve millet hayatında önemli rol oynayabilecek güçte olanların, bu güçlerini nasıl kullandıkları konusunda da yapılması kaçınılmazdır, zorunluluk haline gelmiştir. Mütareke döneminin İstanbul hükümetlerinin izlediği politikalar, Türkiye'nin paylaşılmasına yönelik politikaları etkisiz hale getirememiştir. Yıllanmış veya genç oluşlarına bakılmaksızın bu hükümetlerde görev alanların vatan haini oldukları için o politikaları izlediklerini sanmıyoruz. Böyle bir tezin ileri sürülmesi yersizdir ve kanıtlanması olanaksızdır. O politikaların doğru olduğuna inandıkları, o yollarla başarıya ulaşacaklarını sandıklarını, yanlış tercihlerde bulunmuş olduklarını ve bunu sonraki yıllarda anladıklarını belirtmek daha yerinde olacaktır. İstanbul'da ve taşrada görülen, mevcut hükümetlerin izlemeye koyulduğu politikaları doğru bulmayan, insanların nasıl arayışlar içinde olduğu ise sorunun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Mütareke döneminde ve sonrasında, Paris'de Türkiye hakkında kararlar verilirken ve bu kararlar uygulamaya konulurken, Türkiye'nin en azından kendi bölgelerinin geleceği hakkında kararlar alan, eylemlerde bulunan insanların varlığı gözardı edilemez. Türkiye'nin geleceğine ilişkin İstanbul hükümetlerinden farklı toplumsal ve siyasal bir irade ortaya konulabilir ise bunun kökenlerini burada aramak gerekir. Ne Paris'de toplananlar, ne Atina'daki ne de İstanbul'daki siyasilerin önceden göremedikleri en önemli potansiyel güç, haklarını savunmak zorunda kalan insanların biraraya gelmesiyle oluşan, birleşen güçtür. Buna o yıllarda "Kuvay-ı Milliye" denilmiştir. O dönemin siyasilerinin hiç hesaba katmadıkları, yanıldıklarını çok geç anlamalarına neden olan ulusal güçlerin nasıl ortaya çıktığını irdelemeden önce, söz konusu siyasilerin neler ve hangi noktalarda yanlış yaptıklarını gözden geçirmek yerinde olur.

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan, Türkiye'ye

yönelik, gizli anlaşmaların bu dönemde uygulama olanağı varmıydı? Bu sorunun yanıtı o dönemin uluslararası koşulları gözönünde tutulduğunda olumsuzdur. Bu düşünceye ulaşılmasına neden olan saptamaları şöyle sıralayabiliriz: En başta, Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra işbaşına gelenler, söz konusu gizli anlaşmaları açıkladıkları gibi karşı olduklarını da belirtmişler, böylece Paris'de toplananların destekçisi olmayacaklarını ortaya koymuşlardı. İkinci olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru savaşa giren, Wilson prensipleriyle dünya politikasında kendine yer bulmaya koyulan ABD, İngiltere'nin başını çektiği, eski dünyanın büyük devletlerinin aralarındaki sorunlara doğrudan taraf olmak istemeyen bir politikayı Paris Barış Konferansı sırasında ısrarla sürdürmüş, Türkiye hakkında hızla kararlar verilmesi mümkün olmamıştır. Bunlara ek olarak İtalya, savaşa girmesinin karşılığı olarak, gizli anlaşmalarla elde edebileceklerinden fazlasını istemeyi, değişen koşullar altında doğal olarak, öngören bir politika izlemeye koyulmuştu. Yunanistan'a İngiltere'nin desteği ve Venizelos'un ısrarları sonucu Türkiye'nin paylaşılması konusunda İtalya'nın çıkarlarına ters düşecek bir rolün verilmek istenmesi, İtalya'yı hızla itilaf blokundan uzaklaştırmış, bağımsız bir politika izlemeye itmişti. Yunanistan'a gelince savaşa girip girmeme konusunda uzun bir tereddüd geçirdikten, böyle bir girişin karşılığı olarak sunulan önerileri geri çeviren politikaları, İngiltere ve Fransa'nın oldu bittileri ve Venizelos'un itilaf bloğuyla işbirliğine yanaşması sonucu savaşa girişinin karşılığını almayı öngören bir politikaya dönüşmüştü. Yunanistan bu dönemde Türkiye'den toprak koparmaya, başka bir deyişle sınırlarını genişletmeye yönelik bu politikayı başarıya ulaştırabilecek bir güce de sahip olmadığına göre müttefiklerinin desteğine muhtaç demektir. Fakat ne İngiltere ne de Fransa savaşı sürdürmek demek olan böyle bir politikayı destekleyecek bir kamuoyuna sahip değillerdi. Bu gerçek kısa bir süre sonra anlaşılmıştı. Türkiye'de ise Mondros Ateşkes antlaşması imzalandıktan sonra birbirinden çok farklı eğilimler ortaya çıkmıştı. Paris'de biraraya gelip kendi çıkarları doğrultusunda kararların alınmasını sağlayıp bu kararları uygulamaya çalışanlar, bu eğilimleri hiç hesaba katmamışlardı. Paris'de barış masasının etrafında bir araya gelenlerin gözönüne almadıkları nokta, savaş yorgunu Türkiye'deki kamuoyunun dinamizmiydi. Bu onların büyük bir hatasıydı. Özellikle Yunanistan gibi bir devletin Türkiye'de toprak kazanması demek olan bir gelişmenin nasıl bir tepkiye neden olacağını bilinememesi, hesaplanmaması ise bundan daha büyük bir hataydı. İstanbul merkezli Türkiye'deki siyasal iktidarın kamuoyunu sakinleştirmek için Nasihat Heyetleri göndermesi de kendilerine uygun görülen barış koşullarını kabul etmek istemeyen kesimlerin tepkisini azaltmamış tam tersine

arttırmıştı.¹⁵ Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasından çok önce görülen tepkiler, İtilaf Devletleri desteğinde Yunanistan'ın bu işi gerçekleştirmesi ve İzmir'in ardbölgesini de içine alan bir bölgeye yayılması üzerine doruk noktasına ulaşmıştı.¹⁶ Yunanistan'ın Türkiye'nin paylaşılması sorununa katılması siyasal bir tercih ve kararların sonucuydu.¹⁷

Türkiye'de bu paylaşım razı olma veya karşı çıkma olayını da aynı şekilde bir siyasal tercih sorunu ve siyasal karar verme olayı olarak algılamak gerekir. Türkiye'nin paylaşılması konusunda kimlerin hangi haklara dayalı olarak karar verme ve uygulamaya koyma yoluna gittikleri iyi bilinmektedir. Savaşın galibi olan taraf kendinde bu hak ve yetkiyi görmüştür. Bütün sorun bu hak ve yetkinin savaştan yenik çıkan tarafa da kabul ettirilmesi noktasında toplanmaktaydı.¹⁸ Savaş yıllarında ülkeyi yönetenlerin siyasal kararlar alıp uygulamaya koyulanların bir bölümünün yurt dışına kaçtığı, iş başına gelen siyasal iktidarların uzun süren savaş yıllarının sorumluluğunu taşımak istemedikleri, savaşın galibi tarafa taş çıkartacak derecede eski siyasal iktidar sahiplerine yönelik sindirme politikaları izlemeye koyuldukları, Türkiye'de bu sorun ilk bakışta kolayca çözümlenecek gibi gözüküyordu. Mütareke ve işgal yıllarında İstanbul merkezli siyasal iktidarların muhaliflerinin sürgünlerle, tutuklama ve yargılamalarla, hatta idamlarla ortadan kaldırılmak istenmesi, etkisiz hale getirilmek istenilmeleri veya İtilaf Devletlerinin yüksek komiserleri marifetiyle bu işlere destek olunması bir çözüm yolu olarak görülmüştü. Bu tür politikaları izleyenlerce unutulmuş en önemli noktaların başında ise galip gelme veya hükümet olmanın her akla geleni uygulamaya koyabilecek ve bunu kabul ettirebilecek güce sahip olmak demek olmadığı geliyordu. Hükümet olmak, siyasal iktidara gelmek, bir memleketi yönetecek konuma geçmek her zaman ve her koşulda devlet otoritesini sürdürebilmek becerisinin gösterilebileceği anlamına gelmiyordu. Geleneksel bağlarla Osmanlı saltanat ve hilafetine, devletine bağlı milyonlarca insanın 1919'larda izlenen politikalara bağlı kalmasını beklemek biraz fazla iyimserlikti ya da o insanları hiç tanımamak demektir. Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra memleketin yer yer İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlamasına ve bunun arkasının geleceğine ilişkin duyular alınmaya başlaması üzerine görülmeye başlayan tepkileri¹⁹ görmemek durumuyla ilgili olarak, memleket dahilinde iktidara sahip olanların haklarında en yansız değerlendirme bu olabilir. Ülkenin dört bir yanında Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurulurken, İstanbul hükümetlerinin İtilaf devletlerinin insafına ve dostluğuna güvenerek ılımlı, her türlü siyasal

ve fakat kaba kolonyalist baskılara boyun eğen politikalar izlemeye koyulmasını başka biçimlerde açıklamak ne derecede doğrudur? Böyle bir teslimiyetçi politika o yılların Türkiyesinde yaşamakta olan insanların kaçta kaç tarafından biliniyor ve onaylanıyordu? Aynı şekilde bu politikaya karşı olanların oranı ne idi, Müdafaa-i Hukuk örgütleri başlangıçtan itibaren milletin ne kadar desteğine sahipti veya millet bu örgütler içinde yer alanların etkinliklerinden ve amaçlarından ne kadar haberdardı. Kabul etmek gerekir ki her iki kesim içinde farklı eğilimler taşıyanlar bulunduğu gibi bir kararın verilmesi bir tercihin yapılmasını sağlayanlar kendi güçleri oranında her türlü yol ve yöntemi kullanarak bunu geniş kitlelere kabul ettirmeye, benimsetmeye, siyasal bir irade olarak kamuoyunun malı haline getirmeye çalışıyorlardı.²⁰

Yüzyıllardır büyüklerinin daha iyi bildiğini sanarak yetişmiş,²¹ devlet geleneğini sürdürmüş ve bir türlü bu anlayışını değiştirememiş, asker sivil devlet erkânı karşısında saygıda kusur etmemeyi erdem saymış bir milletin aklı bu durumda haliyle karışmıştı. Doğru olanın hangisi olduğu konusunda doğal olarak karar vermekte tereddüt edecekti.²² Bazı yörelerde bu konuda erken karar verilmesine neden olan etnik, kültürel etkenler ve gerçeklerin kolay görülmesini sağlayan olaylar ortaya çıkmış, dolayısıyla bir süre sorunun tüm boyutlarıyla en azından toplumun büyük bir kesimi tarafından algılanması için çaba sarfedilmesi gerekmiştir. Bu yılları yaşamış olanların hafızalarına güvenmek gerekirse memleketin ve milletin geleceğine ilişkin pek çok kararın alınması ve uygulanması sırasında insanların büyük bir kısmı bu süreçlere katılmamış, katılması gerektiği konusunda bir istemde dahi bulunmamıştır. Halkın büyük bir bölümünün olan bitenlerden habersiz ve yapılması gereken işler hakkında kararsız hatta fikirsiz olduğu dolayısıyla herhangi bir tercihde bulunmaktan uzak kaldığı gerçeği bu konuda öncü rolü oynamaya koyulanların işlerinin ne kadar zor olduğunun ve bu konuda gerek ulusal savaşın sürdüğü gerekse sonrası yıllarda yazılanların doğruluğunun kanıtıdır.²³ İnsanların herhangi bir karar vermeleri gereken zamanda ne yapmakta oldukları, ne düşündükleri, hangi koşullar altında yaşamakta oldukları başta olmak üzere birçok etken rol oynamaya başlar. Bazı insanların kolayca görebildiği gerçeği bazı insanların zorla da olsa görmesi ve kabullenmesi mümkün olamayacağı gibi, zor altında gördüğünü belirtip sonra gerekenin tersine bir tutum takındıkları görülebilmektedir. Mütareke ve milli mücadele yıllarındaki Türkiye'deki insanların siyasal davranışlarını ve bu konuda belirgin hale gelen siyasal profillerini çizdiğimizde farklılıklar daha kolay anlaşılacaktır. Osmanlı Devleti'nin sivil ve asker bürokrasisi içinde yer alanlar ister merkezde ister taşrada olsunlar; bir kısmı sadece kendilerine verilen emirleri yerine

getiriyorlar, geleneksel kapıkulu tipini simgeliyorlar, bir kısmı ise kendisine verilen emirleri ve görevleri irdeliyor, kendi siyasal tercihi doğrultusunda ya yerine getiriyor, ya savsaklama yoluna gidiyor ya da tam tersine iş yapma yoluna koyuluyorlar, o yılların "muhalif, ittihatçı, Almancı, asi" vb. damgalanmalarıyla karşı karşıya kalıyorlardı. Devletin merkezi otoritesinin güçlü olduğu yerlerde birincilere daha kolay ikincilere ise daha az rastlanırken, olmadığı yerlerde bu orantı tersine döner. Benzer koşullarda kapıkulu profili çizenleri etkilemek, farklı bir tavır alma yoluna sokmak olasılığı vardır. Muhalif vb. şekillerde tanınan insanları etkisiz hale getirmek için her türlü yola başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. Birincilerin yerleri ve yaptıkları genelde ortadadır da ikincilerin nerelerde ne yaptıkları ve yapabileceklerine ilişkin sağlam bilgiler her zaman elde edilememektedir. Kapıkulu anlayışını sürdürenlerin yaptıkları işlerin üst makamlardan gelen emirler doğrultusunda olup olmamasına bakılmaksızın, gerek zamanında gerekse sonraki dönemlerde sonuçları hep kendilerine fatura edilegelmiştir. O günlerde kendilerine yol göstermeye çalışanların ifade ettikleri gibi "vatan ve millet huzurunda suçlu sayılacakları" bilindiği halde bazıları tutum ve davranışlarını değiştirmeyeceklerdir. Muhalif vb. olarak görülenlerin de yola getirilmeleri, nasihat edilmeleri, cezalandırılmaları vs. her zaman aynı sonuçları yaratmamış, kimi düşüncelerinden vazgeçirilip, satın alınırken kimilerine aynı işlemi uygulamak mümkün olamamıştır.²⁴ Bu kesimlerin çok uluslu bir mücadelenin verildiği bir dönemde farklı siyasal tercihlerde bulunabilecekleri, farklı devletlerin siyasal misyonlarıyla bağlantılar içine girebilecekleri de göz önünde tutulursa, her bir kesime karşı ayrı yol ve yöntemlerle yaklaşma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Mütareke ve milli mücadele yıllarında işbaşına gelen Hürriyet ve İtilafçı siyasal iktidarlar, bu esnekliği gösterebilme yeteneğinden bir hayli uzak idiler. İttihad ve Terakki düşmanlığıyla, siyasal iktidara susamışlık veya en azından bir süre siyasal iktidardan uzak kalmanın yarattığı kompleks itilafçı kadroları o yılların Türkiye'sinde olup bitenlere ilişkin sağlıklı değerlendirme yapma ve karar verme durumundan uzaklaştırıyordu. Siyasal hayatta ise mevcut koşullarda en doğru kararı verebilme, sonucu elde edebilecek pozisyonlarda bulunma, belirleyici olabilme önemlidir. Toplum ve devlet hayatında etkin olmak isteyen siyasiler bu noktalara dikkat etmek zorundadırlar. Siyasal saygınlık kazanılması, sürdürülmesi veya tersine saygınlığın yitirilmesi, karşı karşıya bulunulan sorunlara yönelik olarak siyasi karar alma noktalarında bulunanların yerinde, zamanında ve doğru olarak kamuoyunca algılanacak tercihlerde bulunmalarına bağlıdır. İstanbul hükümetleri, memleketin yer yer işgal edilmesi başta olmak üzere, mütareke döneminde Türkiye'ye yönelik politikalar

karşısında, tercih etme ve karar alma konularında kamuoyu desteğinden yoksun kalmıştır. Buna paralel ve bu durumun doğal sonucu olarak başka bir siyasal güç merkezi oluşmuştur. ²⁵ Siyasal iktidarların oluşumu ve varlıklarını sürdürmeleri o ülke ve toplumdaki diğer iktidarların içinde bulunduğu koşullara, güce ve etkinliklerine bağlıdır. Devlet ve toplum hayatında ve siyasal iktidarların siyasetlerinin gereğini yapmaya koyulmaları sürecinde sivil ve askeri bürokrasiden başka rol oynayan siyasal iktidarları başarı ya da başarısızlığa götüren iktidarlar, güç grupları vardır. Geleneksel, toplumsal, parasal, kültürel güçleriyle yaşadıkları yer ve çevrelerde etkin olan insanlardan oluşan bu grupların yöneliş ve tercihlerinin merkezi otoritelere rağmen toplum üzerinde daha etkili olduğu bilinir. Hiçbir siyasal organizasyon bu insanların desteğini almaksızın siyasal iktidarı uzun süre elde tutma olanağını bulamamıştır. İkinci Meşrutiyet yıllarında bu grupların vb.lerinin örgütlenmesi yolunda yapılan çalışmalar sonucunda toplumsal hayatta değişiklikler ortaya çıkmış, siyasal iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki Partisiyle çoğunlukla organik bağları bulunan toplum hayatının her alanıyla ilgili cemiyetler ve bu örgütler aracılığıyla toplumda belirli bir saygınlığa ulaşan insanlar, geleneksel Osmanlı düzeni yıkılmamakla birlikte, aralarında ve toplumun diğer kesitleriyle ilişkiler ağı kurmuşlardı. İstanbul'da hükümet düzeyinde siyasal iktidarı kaybetmiş gibi gözükten bu gruplar içinde yer alan insanların tümünün İstanbul merkezli, İtilafçı, siyasal iktidarların tercih, tasarruf ve kararlarına aynen katılmaları, boyun eğmeleri, karşı çıkmamaları olası değildi. Eli silahlı, kaba kuvvete dayalı olarak sorunları çözmeye alışık olanlardan, konuşması, bilgisi vb. nedenlerle toplumsal sorunların çözümü konusunda kendilerine başvurulma gereği duyulacak derecede saygınlığı olanlara varana değin, insanların bu birbirinden çok farklı eğilimlerden birisinden yana ağırlıklarını koymaları demek o eğilimin kamuoyunda kabul görmesi demektir. Teslimiyetçi ve mücadeleci olarak en kesin çizgilerle birbirinden ayrılan eğilimlerin Mondros Ateşkesi'nden sonraki dönemin Türkiyesinde sözcülüğünü yapanlar bilindiği gibi, bu farklı siyasetleri uygulayanlar da bilinmektedir. Siyasal içeriği başlangıçta kolayca anlaşılmayan, fakat ulusal, kültürel, dinsel, toplumsal ahlaki motiflerle "vatan, millet, bayrak, ezan, namus vb." örtülerek oluşturulan bir paket ve içindeki program böyle bir dönemde ve toplumsal tercihlerde farklılaşmaların görüldüğü insanlar arasında uygulanacaktır. Bu nedenlerle taraflar, içinde bulunulan koşulları değerlendirmek ve çözüm önerileri getirmek konularında hiçbir düşüncesi ve deneyimi olmayanları bile başka nedenlerle "karşı saflara geçmesini engellemek nedenlerden biridir." kendi yanlarında yer almalarını sağlayan bir politika izlemeye koyulmuşlardır. Müdahaleci ve işgalci güçlerin temsil ettiği siyasetlerle sözkonusu teslimiyetçi ve

mücadeleci siyasetler bir arada düşünüldüğünde dönemin Türkiye'sinde siyasal tercihlerde bulunma ve başarıya ulaştırmanın kolay olmadığı anlaşılır. İstanbul hükümetleri için, temsil ettikleri siyasal iktidar ve ellerinde tuttıkları devlet örgütü nedeniyle, kurulu bir düzene sahip olmanın avantajıyla, fazla bir çaba göstermeye gerek yoktur. Gerek işgalci güçlerin gerekse bu işgalcilere karşı mücadeleye başlayan güçlerin işi zordu. İşgal kuvvetleri, sadece kendilerine verilen emirleri yerine getirdikleri, gereksinimleri konusunda en azından kendi devletleri sorumlu olduğu için, dönemin olayları içinde daha rahat idiler. Milli Mücadeleye koyulan güçler, hem karar vermek, hem uygulamak, hem de bütün bu işlerin yapılabilmesi için gerekli olan insan ve para başta olmak üzere tüm gereksinimleri karşılamak zorunda idiler.²⁶ Bu noktada en büyük sorun tüm yapıların geleneksel devlet anlayışına uygun olmak zorunluluğundan kaynaklanıyordu. TBMM açılıp, sözkonusu mücadelenin yürütüldüğü merkez haline gelişine değin geçen sürede yaşananlara bakıldığında, Milli Mücadelenin öncülerinin çok dikkatli davrandıkları, devlet geleneğine aykırı oluşumları önlemeye çalıştıkları ve genelde bu konuda başarılı oldukları görülür. TBMM'ne giden yolda ve Milli Mücadelenin başarısında etkili olan bu insanların yaptıkları, diğerlerinin yaptıklarından hem yol ve yöntem ve hem de amaç ve içerik bakımlarından farklıdır. Kendi içinde bile farklılıkları gözlenebilen söz konusu başarıyı elde eden güçlerin "Kuvay-ı Milliye"nin ve bu güçlerin Ankara merkezli bir siyasal oluşumun parçası haline gelmelerinden sonraki dönemin deyişiyle "Kemalistlerin zaman içinde değişiklikler gösteren rolleri ve eylemlerini gözden geçirdiğimizde bu farklılıklar daha kolay ortaya çıkmaktadır. Türkiye düzeyinde Kuvay-i Milliye içinde yer alan insan faktörü silahlı mücadelelere doğrudan veya dolaylı olarak katılma biçimlerinde, ya kendiliğinden ya ikna edilme ya da zorlama sonucu oluşuyor,²⁷ mücadele saflarında fiziksel, düşünsel, parasal vb. yönleriyle yer alma durumu bu şekillerden ileri geliyordu. Bu mücadelenin liderliğini ele geçirmek, hem izlenecek yol hem de elde edilecek sonuç üzerinde etkili olmak demektir. Bu yolda verilen mücadeleyi, Anadolu'ya Osmanlı Devleti'nin verdiği bir görevi yerine getirmek üzere gelmiş olan ²⁸ Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) aylarca süren bir hazırlık ve çok dikkatli bir biçimde yaşanan olayları ve bu olaylarda tarafların oynadığı rolleri tahlil ettikten sonra kazanmıştı. Türkiye'de daha sonraki yıllarda da etkili olan bu sonucun nasıl elde edildiği noktasından önce söz konusu geçiş döneminin diğer sorunlarını ele alalım. Mondros Ateşkes antlaşmasının uygulamaya koyulmasını izleyen dönemde, gerek İtilaf devletlerinin gerekse bu devletlerin güdümünde hareket eden Yunanistan ve bazı ayrılıkçı grupların eylemleri, ulusal direniş

yanlılarının yer yer ve birbirlerinden habersiz girişimlerde bulunmaları sonucunu doğurmuştu.²⁹ İstanbul başta olmak üzere tüm siyasi merkezlerin yakından izlediği bu direniş yanlısı girişimler, kontrol altına alınmaya çalışılıyor ise de ne İstanbul hükümetleri de İtilaf devletleri bu konuda başarılı olamıyorlardı.³⁰ İstanbul'dan ümidini kesen memleketin ve milletin geleceğinden endişe duyan sivil ve asker her kesimden insanlar görevli görevsiz kendilerini düşünceleri doğrultusunda hareket edebilecekleri yerlere atama yoluna gidiyorlardı. Bu konuda oluşturulan örgütler başarılı çalışmalar yapıyorlardı. Silahların teslimini geciktirme, terhis edilmesi gereken askerleri yerlerinde tutma gibi askeri önlemler başta olmak üzere mevcut haberleşme olanaklarından da yararlanarak tehlikelere karşı geniş bir kitlenin bilinçlendirilmesi sağlanmaya çalışılıyordu .Bu konuda İtilaf devletlerinin kontrolü altında bulunan İstanbul'da bile başarı elde edilmesi dikkat çekicidir .İstanbul hükümetlerinin önlemede aciz kaldığı bu tür gelişmeler giderek devlet çarkını işlemez duruma getiriyordu. İstanbul'dan yapılan görevlendirme, atama, işten el çekirme vb. hükümet tasarrufları bu gidişi durdurma amacına yönelikti. M.Kemal Paşa'nın ordu müfettişi ünvanı ve geniş bir yetkiyle, İstanbul'un otoritesinin hemen hemen kalmadığı bir bölgede, yine İstanbul hükümetinin otoritesinin sağlanması amacıyla, güvenlik ve asayiş sağlaması için görevlendirilmesi, bu tasarruflardan birisiydi. Ne ilk ne de son olan bu tasarruf ise, sonuçları itibarıyla diğerlerinden farklı olmuştu.Bu farklılığın oluşmasında M.Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı günlerde ve sonrasında Türkiye'de meydana gelen gelişmeler etken olduğu gibi bizzat M.Kemal Paşa'nın gerek müfettişlik görevini yerine getirirken gerekse bu görevin dışında kalan konularla uğraşırken izlediği yol ve yöntemler de rol oynamıştı.Vatanın ve milletin karşı karşıya kaldığı sorunların çözümü konusunda görüşü ve gücü olanlar doğal olarak tarihi misyonlarını ortaya koyacaklardı. Çok bilinmeyenli denklemlerin, birbiriyle bağlantılı siyasi eylemlerin, çatışmaların, hesaplaşmaların yaşandığı bir süreçten geçilecekti. Bu tür süreçlerde hangi taraf durumu ve koşulları daha iyi değerlendirirse siyaset alanında başarıya ulaşabilir. Bu siyasetin ilkelerinden birisidir. Ne Osmanlı saltanat ve hilafeti, ne İtilaf devletleri ve güdümlerinde Türkiye üzerinde siyaset yapmaya kalkışanlar bu konuda isabetli politikalar üretememiş ve izleyememişlerdi.Bu nedenle başarı, yeni bir devletin kurulması hedefine yönelik siyaseti öngören ve bunu gerçekleştirme yolunda emin, kararlı adımlarla yürüyenlerin olmuştu. Bu siyaset çok uluslu Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişi öngörüyordu. Bu geçişi sağlayacak dinamizm, siyasi irade ve siyasi güç Türkiye'de vardı. Siyasette önemli olan böyle bir irade ve gücün

varlığının görülebilmesidir. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, Ulusal Kurtuluş Savaşını başarıya ulaştıran ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan kadro içinde yer alanların yaptıkları iş söz konusu siyasal irade ve gücün varlığını görmek ve ona dayalı olarak bir seri eylemler bütünü gerçekleştirilmek olmuştur. Bu kadroların bir araya getirilmesi, birbirlerinden habersiz tutum ve davranışlarda bulunanların görüş ve düşüncelerinin uyumlarının sağlanması, ulusal bir güç ve iradenin oluşturulması ve bunlara dayalı olarak Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve bunun da doğal sonucu olarak yeni çağdaş bir devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş konusunda tarihi misyonlarının gereğini yerine getirenlere minnet ve şükran duygularının Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.kuruluş yıldönümünde, her geçen gün daha da artan bir oranda devam etmesi dileğiyle.

DİPNOTLAR

- ¹ Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olanlardan geldiği kadar karşı olmadıklarını belirtmekle birlikte çeşitli açılardan eleştirmekle ve eleştiri dozunu veya kasdını aşarak, adeta karşı olanlara malzeme olanların ayrımını iyi bilmek gerekir.
- ² Ziya Paşa, **Terkib-i Bend**'den .
- ³ Bu dönemde gerek sürgüne gönderilen gerekse yurduşına gidenlerle ilgili BOA.'nde Yıldız tasnifinde belgeler bulunmaktadır.
- ⁴ Osmanlı devlet adamlarının gerek Paris ve Londra girişimleri gerekse ittifak ve itilaf bloklarının oluşumu, uzun dönemli siyasal ilişkiler ağı gözönünde tutulursa sorun daha iyi anlaşılır.
- ⁵ İmzaya giden yol, Osmanlı padişahı Mehmet Reşad'ın sadrazam aracılığıyla Alman imparatoru Wilhelm'e ilettiği mesajından sonra başlar.
- ⁶ Tepki örneklerinden olarak, Fransa Dışişleri arşivi, Ministère des affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Guerre 1914-1918 Turguic, vol:846 no:67 ve 98 belgeleri gösterilebilir.
- ⁷ Genellikle Enver Paşa'ya yönelik tezler.
- ⁸ Sadece Çanakkale Deniz ve Kara savaşlarında elde edilen başarı, sonuçları itibarıyla, Birinci Dünya Savaşı'na girişi onaylatır niteliktedir.
- ⁹ Farklı irade ve söylemler şöyle örneklenebilir: "Silahlarımız olmasa bile... ülkeyi savunacağız.", "Biz Türkler, bu topraklar üzerindeki eski ve kutsal haklarımızın korunmasını isteriz", "Türkler, memleketlerinde başka bir hakimiyetin hükümran

olmasını katiyyen kabul etmemeye bütün kuvvetleriyle azmetmişlerdir." vb. örnekleri sunulan bu tür irade beyanlarını dönemin gazetelerinde çıkan makalelerde, İtilaf devletlerinin temsilcilerine sunulan muhtıra vb.lerinde görmek mümkündür.

- 10 İngiltere'nin başta olmak üzere savaşın galibi devletlerin politikası, Mondros Ateşkesi ve sonrasında bu şekilde ifade edilmiştir.İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerine dayalı olarak örneğin; FO 371/4162, 15839 ve 4164, 22149 numaralı verilere dayalı olarak Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele** ,İstanbul 1976, s.23'de böyle belirtiyor.
- 11 Osmanlı Hükümetin farklı nezaletlerinden sivil ve askeri görevlilere,makamlara gönderilen emirler arasında farklılıklar vardı.
- 12 Bu dönemde kurulan cemiyetlerin çokluğu bunun göstergesinden başka birşey değildir.
- 13 Paris Barış Konferansı kararlarını kastediyoruz.
- 14 Yunanistan'a bu görevin verilmek istenişi ile Yunanistan'ın böyle bir görevi üzerine almak istemesi örtüşmüştür.
- 15 Tepkiler Aydın'daki Esat Hoca örneğinde olduğu gibi, Nasihat Heyeti gönderen Padişaha tepkiye dönüşmüş ve bu durum açığa vurulmaktan kaçınılmamıştır.
- 16 Batı Anadolu bölgesinde,Yunan işgal kuvvetleri karşısında cephelerin oluşturulması bu açıdan değerlendirildiğinde başka bir anlam kazanmaktadır.
- 17 Venizelos bu politikanın mimarıydı. Yunanistan'ın böyle bir politika izlemesinin karşısında olan Yunan devlet adamları da vardı.
- 18 Türklere savaşta yenildiklerini kabul ettirmek isteyen İngiltere'nin politikası hakkında dipnot:10'a bkz.
- 19 **Hukuk-u Beşer**, 16 Şubat 1335,"Suikasta Karşı", **Ahenk**, 17 Şubat 1335,"Galiba Kan Kokusu Gelecek", **Müsavat**, 22 Şubat 1335,"Acı Şayialar" başlıklı makaleler vb.
- 20 Halkın direnişe katılımının sağlanması yolunda yayınlanan beyannameler, duyurular vs. olduğu gibi direnişleri engellemeye çalışan, halkı işgalleri sükunetle karşılamaya yönelten beyanname, duyuru vb.leri de görülüyordu.
- 21 **Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu**, 15-17 Eylül 1995, Çeşme- İzmir'de tarafımızdan sunulan, "Bir Dönemin Tanıkları" bildiriye belirtildiği gibi tarafımızdan yapılan bir sözlü tarih çalışmasına verilen yanıtlar bunu kanıtlamaktadır.
- 22 Bazı yörelerde çatışmalar çıkarken bazı yörelerde işbirliklerinin veya teslimiyetçi bir eğilimin görülmesi, aynı yörelerde farklı tutum ve davranışların

görülmediğini kanıtlamaz.

- 23 Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.I, İstanbul 1968, Milli Eğitim Basımevi, s.11 vd. gibi.
- 24 Ulusal direnişe engel olmaya çalışanlara karşı, TBMM'nce işletilen nasihat mekanizması yanında yargılama yoluna gitme de vardı. Geniş bilgi için bkz. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, C.I-II, İzmir, 1988. İstiklal Mahkemeleri hakkında değerlendirme için, ay.es., s.165-168.
- 25 Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişinden sonra, 27 Aralık 1919, Ankara İstanbul'a rağmen önemli bir siyasal güç merkezi haline gelmiştir.
- 26 Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, Ankara, 1981. İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na**, Ankara, 1989 vb. bkz.
- 27 Aynı durum Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kritik günleri için de geçerlidir. Düzenli ordu saflarından firarların artması üzerine Cenup Cephesi Kumandanlığının Kararname-i Umumisi'nin ilan edilmesi bunu göstermektedir. Bkz. Bozdoğan Belediyesi Karar Defteri, s.63/2.
- 28 Bu konudaki tartışmalar doğru zeminlerde yapılmamaktadır. Mustafa Kemal'i Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderen Osmanlı Devleti'nin Padişah'ından Sadrazam'ına, Dahiliye Nazırı'ndan Harbiye Nazırı'na değin hepsinin doğal beklentisi Mustafa Kemal'in Müfettişlik bölgesinde huzur ve asayiş sağlamasıdır. Anadolu'da bir Cumhuriyet kurması veya İtilaf Devletlerine karşı bir savaş başlatması değil. Birincisi için Mustafa Kemal'e her türlü desteği vermeye hazır İstanbul'daki siyasilerin ikincilerin ise kesinlikle karşısında oldukları, olmak zorunda oldukları ve her iki durumunda siyasetin doğasında bulunduğunu görmek doğru olur.
- 29 Milli Mücadelenin başlangıç dönemini irdeleyen tüm çalışmalarda, (Nutuk başta olmak üzere, Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, Ankara 1959, Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul 1971, Şerafettin Turan, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayi Milliye Hatıraları**, Ankara, 1967. Kitaplar ile "Kurtuluş Savaşında Kongreler", **Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Semineri**, Ankara, 1975 bildirileri vb. yayınlarda bu durumu görmek sözkonusudur.
- 30 Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1976 ve 29. dipnotta sözedilen eserler.